

ТЕМА 12

ЛІДЕРСТВО У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Вивчивши матеріали теми, студент ЗНАТИМЕ: зміст поняття лідерства, основні підходи до його інтерпретації; функції, цикли лідерства, головні підходи до класифікації лідерства, визначення показників і чинників забезпечення лідерства; особливості критеріїв лідерства на різних історичних етапах, ознаки сучасного лідерства провідних країн світу.

Після опанування матеріалів теми студент УМІТИМЕ: розрізняти форми влади і впливу в міжнародних відносинах (лідерство, гегемонія, глобальне і регіональне лідерство), виділяти їх спільні і специфічні риси; виокремлювати показники і чинники забезпечення лідерства суб'єктів міжнародних відносин; аналізувати сучасні та історичні міжнародно-політичні процеси з урахуванням ролі держав-лідерів; орієнтуватися у тенденціях світового політичного розвитку лідерства.

Навчальні питання

1. Сутнісні та змістовні характеристики лідерства у системі міжнародних відносин.
2. Тенденції розвитку лідерства у системі міжнародних відносин: історія та сучасність.

1. Сутнісні та змістовні характеристики політичного лідерства у системі міжнародних відносин

Серед представників української наукової спільноти, що досліджують проблематику лідерства у системі міжнародних відносин, слід відзначити роботи А. Гольцова, І. Дудко, Л. Мицик, Н. Погорілої, І. Погорської, М. Пурій, Н. Романюк, М. Шепелева, С. Федуняка; вітчизняні науковці велику увагу приділяють зовнішній політиці міжнародних лідерів в окремих регіонах (Є. Камінський, Б. Гончар, Є. Макаренко, Н. Городня, С. Шергін, М. Таран, Д. Лакішик, І. Погорелова, О. Шевчук). Серед російських учених виокремлюються дослідження: О. Багатурова, П. Ци-

ганкова, Е. Баталова, Д.Т. Темникова, Т. Шаклеїної. Серед американських науковців виділимо праці Зб. Бжезинського, Г. Кіссінджера, С. Гантінгтона, Р. Хааса, Дж. Айкенбері, Р. Гілпіна, Дж. Ная, І. Валлерстайна, Дж. Модельські.

Поняття та функції лідерства. Одним з важливих понять світової політики є лідерство та похідне від нього — держави-лідери міжнародної спільноти. Термін лідер («leader», англ.) є багатозначним і перекладається як той, хто веде за собою, йде попереду, показує шлях. З точки зору міжнародних відносин у загальному розумінні лідерство — поняття, що відображає провідну роль країни / групи країн у світовій політиці, які своєю діяльністю спрямовують учасників міжнародної взаємодії, визначають динаміку світового політичного процесу і глобальний розвиток в цілому.

Лідерство явище складне, у науці відсутнє однозначне його тлумачення. Існує кілька підходів до його визначення: 1) лідерство як певний статус, що дозволяє управляти і організовувати інших учасників міжнародного життя; 2) лідерство як здатність чинити постійний, односторонній політичний вплив на світову спільноту за умови його легітимності; 3) лідерство як здійснення «політичного підприємництва»; 4) лідерство як зразок для наслідування. Дослідники використовують ці підходи окремо або у сукупності. Так, російський науковець Д. Темников зазначає, що лідерство — це суб'єктивно-об'єктивна здатність суб'єктів світової політики впливати на міжнародні процеси з метою їх упорядкування. На думку дослідника міжнародних відносин О. Богатурова поняття лідерства — це здатності суб'єкта світової політики формувати або впливати на формування світового порядку, нав'язувати іншим своє бачення перспектив міжнародного розвитку, протистоячи аналогічним прагненням інших суб'єктів або ігноруючи їх. Він продовжує, що лідером вважається держава/кілька держав, що є здатною впливати на формування міжнародного порядку в цілому або його окремих фрагментів. Існує трактування лідерства як суб'єктно-об'єктних відносин щодо підпорядкування, домінування, нарощування лідерського потенціалу та використання влади. Науковець Е. Баталов вважає, що говорити про лідерство можна тоді, коли лідер організовує соціально-політичні процеси; володіє визнаним авторитетом, є зразком для наслідування; перевершує інших за потенціалом розвитку і сили, що допомагає йому підтримувати статус лідера, але в той же час враховує інтереси інших суб'єктів міжнародних відносин і несе відповідальність перед усіма учасниками світової

спільноти за прийняті ним рішення. На думку відомого американського вченого Дж. Айкенбері, лідерство — це уособлення влади або сили. Здійснювати лідерство — значить змушувати інших робити те, що в іншому випадку вони робити не стали б.

В сучасних умовах лідерство перестає бути лише тривіальною демонстрацією сили. Основою лідерства мають бути ненасильницькі засоби здійснення влади, вплив за допомогою привабливості моделі розвитку, економічної, політичної, культурної, інформаційної переваги. Більшість дослідників вважають, що лідерство має ґрунтуватися на визнанні держави-лідера іншими суб'єктами світової політики, зазначаючи, що ключовим параметром лідерства, є легітимність, тобто широке визнання правомірності дій лідера у світовій політиці. Важливість легітимності лідерства підкреслюють Дж. Айкенбері й Ч. Купчан, стверджуючи, що такі відносини лідера з іншими суб'єктами мають принципове значення для стабільності існуючої системи. Дослідниця Т. Шаклеїна відзначає, що лідерство передбачає наявність спільних інтересів у лідера й тих, хто за ним іде, добровільне визнання ними його авторитету, виключення придушення лідером тих, хто не входить у сферу його впливу. Окрім того, діяльність лідера обов'язково затребувана тими, кого лідер збирається за собою вести. Отже, для набуття статусу лідера необхідно домогтися визнання світового співтовариства, щоб значна частина країн світу не тільки визнала його провідну роль, а й погодилася слідувати за лідером у міжнародно-політичній діяльності.

Проаналізувавши різні погляди на визначення лідерства, можна виокремити його критерії: лідерство відіграє важливу роль у соціально-політичних міжнародних процесах, регулює відносини між суб'єктами міжнародних відносин; є визнаним світовою спільнотою, володіє авторитетом і є прикладом для наслідування; лідер враховує інтереси інших при прийнятті рішень; несе відповідальність перед іншими за проведений ним курс; лідер володіє необхідними ресурсами, він перевершує інших за своєю інтегральною міццю, що дозволяє йому практично втілювати прийняті рішення і здійснювати лідерські функції.

Американський соціолог Дж. Модельскі пов'язує проблему лідерства з теорією циклів, що характеризують підйом і занепад світової держави. У роботі «Еволюція глобальної політики» він визначає чотири фази в циклі розвитку міжнародних відносин. Перша фаза — постановки проблем. У певний час існуючий лідер не зміг вирішити важливі проблеми, процес його делегітимації набуває сили. Наступний етап — створення коаліцій, відбува-

ється деконцентрація влади, світ стає багатополярним. Кульмінацією створення коаліцій є фаза макрорешення. Це період, коли політичні коаліції вибирають з безлічі варіантів оптимальний порядок денний, тобто вирішують майбутню структуру лідерства. Останньою фазою у циклі розвитку світового лідерства є виконання. Це період світового панування, коли новий лідер володіє найсильнішим впливом і авторитетом. Відповідно до цієї теорії, у 1945 р. США замінили попереднього світового лідера Великобританію. З 1973 по 2000 рік відбувалося формування порядку денного на новий термін лідерства США, з 2000 по 2026 рік запланована фаза побудови коаліцій на наступний великий цикл у світовій політиці, що має початися орієнтовно в 2050 році.

Світове лідерство передбачає необхідність організації міжнародного життя, недопущення дестабілізації міжнародних відносин і зростання конфліктності, появи нових загроз глобальній безпеці. З огляду на це, позитивною функцією лідера є забезпечення безпеки, підтримка зростання світової економіки, сприяння міжнародному розвитку, вирішення глобальних проблем (тобто лідер виступає як гарант міжнародного порядку). Наприклад, у разі виникнення конфлікту, здатного привести до непередбачуваних наслідків для світової спільноти, є необхідним втручання лідера, здатного виконати роль арбітра. Дж. Модельські так підсумовував функції лідера: підтримка світового порядку, попередження і врегулювання міжнародних конфліктів і криз; створення коаліцій, тобто мобілізація прихильників для вирішення проблем і підтримки порядку. Третя функція — інноваційна, пов'язана з впровадженням позитивних нововведень у технологічній і соціальній сферах. Четверта — інформаційно-інтелектуальна, пов'язана з формуванням порядку денного світового співтовариства. З позиції лібералізму функцією лідера є здатність нести відповідальність за формування міжнародного порядку; з позиції реалізму лідерство — це здатність нав'язати свій інтерес як інтерес груповий, регіональний, глобальний. Отже, функції лідерства: інтегративна — узгоджувати та об'єднувати держави на основі спільної ідеї, спільних цінностей та ідеалів; орієнтаційна — визначення та формулювання інтересів, глобальних цілей світового розвитку. Мобілізаційна — ініціювання оновлення, глибинних перетворень, мобілізація держав на реалізацію певних цілей. Функція арбітражу та патронажу — підтримка світового порядку, лідер має виступати гарантом справедливості, законності й порядку. Управлінська функція — знаходження і прийняття оптимальних рішень.

У міжнародних відносинах поряд з лідерством нерідко вживаються інші терміни. Так, для позначення особливої ролі держави на

світовій арені є терміни: «панування» (domination), «першість» (primacy), «гегемонія» (hegemony). У науковій сфері існують різні погляди щодо вживання цих понять як синонімів. Так, Е. Баталов підкреслює, що лідерство не зводиться до панування / домінування, гегемонії і першості; Ф. Белоу ставить знак рівності між гегемонією і домінуванням, стверджує, що ці терміни можна вживати як синоніми. Є розуміння, що лідерство пов'язане з гегемонією, це здатність потенційного лідера представляти своє бачення світу як універсальне, щоб воно стало прийнятними для послідовників. За своєю сутністю і якісним характеристикам поняття лідерство схоже з поняттями гегемонії за винятком асоціації останньої з домінуванням, що надає їй негативну конотацію (Д. Темников).

Спробуємо дати визначення цим поняттям. Під пануванням/домінуванням розуміється спосіб політичного управління, заснований на покорі. Домінування є одним з різновидів гегемонії або лідерства і характеризується імперським типом поведінки держави. Домінант примушує слідувати за собою або діє самостійно. Світове панування характерно переважно для світових імперій. Першість, за визначенням С. Гантінгтона — це здатність чинити більший вплив на поведінку більшого числа учасників з більшого кола питань у порівнянні з будь-якою іншою державою.

У сучасній науці з лідерством найчастіше вживається термін гегемонія — це міжнародна ситуація, в якій одна держава є досить сильною, щоб утверджувати основні правила міждержавних відносин, і має здатність діяти таким чином (Р. Кохейн). Гегемонія характеризує панівні позиції держави, які дають їй змогу монопольного впливу і контролю іншими суб'єктами. У західній політології поняття гегемонія і лідерство можуть використовуватися як синоніми. Термін гегемонія позбавлений негативного змісту і розуміється як лідерство, тільки з елементами тиску. У російських публікаціях гегемонія має негативну конотацію, пов'язану з односторонніми силовими діями, експлуатацією, егоїстичними цілями тощо. Як відзначає російська дослідниця Т. Шаклеїна, гегемонія — це лідерство, але лідерство, що примушує до визнання лідера й придушує опір, у тому числі силовими методами; гегемон прагне реалізувати власні егоїстичні цілі, представляючи їх як спільні, а лідер спрямовує і веде держави, щоб реалізувати їх спільні цілі. У цілому, російської наукової традиції властиво розділяти ці поняття. Українська дослідниця М. Пурій вважає, що терміном гегемон окреслюють, наймогутнішу державу або провідну державу серед групи держав. Гегемонія передбачає здатність окремого актора нав'язувати решті учасників власні

правила і умови в економічній, політичній, військовій, дипломатичній, культурній та інших сферах. Гегемон діє ефективніше, ніж конкуренти, контролює та використовує владні й силові ресурси для забезпечення реалізації власного інтересу. Дослідник І. Валлерстайн виокремив лише три випадки гегемонії в історії людства: Об'єднані Провінції (Голландія) у сер. XVII ст., Британська імперія у сер. XIX ст., США в сер. XX ст.

Показники і чинники забезпечення лідерства у міжнародних відносинах. Згідно класичного варіанту лідерства, держава-лідер має володіти найкращими показниками у різних сферах. Дослідники виокремлюють чинники, які впливають на потенціал держави-лідера. Серед них економічні: передова економіка, економічна стабільність, конкурентоспроможність; військово-оборонні: розвиненість військово-оборонної промисловості; потужність армії і силових структур ін.; інформаційно-комунікаційні і технологічні: розвиток інформаційних технологій, телекомунікацій, автоматизація виробництва; географічні фактори: територіальне розташування, природно-кліматичні умови, наявність природних ресурсів ін.; культурно-демографічні: чисельність населення, культурні особливості, досягнення ін.; політичні фактори: політична стабільність, верховенство права, демократичні процеси, політичні лідери ін.; освітньо-інноваційні фактори: рівень освіченості громадян, інноваційність, наукові досягнення ін.; екологічні фактори.

Ієрархія держав часто побудована за такими показниками: 1) військова сила, що є придатною для встановлення контролю над поведінкою інших держав; 2) матеріальні ресурси/економічна потужність, як засіб для підтримки своєї сили; 3) інформаційно-культурний чинник, пов'язаний з бажанням інших держав добровільно підкоритися лідеру, дослухатися до нього; імітувати поведінку лідера. Міжнародник О. Богатуров виділив такі критерії лідерства: військова сила, науково-технічний потенціал, виробничо-економічний потенціал, організаційний ресурс, сукупний креативний ресурс (потенціал виробництва затребуваних життям культурних, ідейних, наукових та інших інновацій).

Існує інша послідовність лідерських показників. Так, представники неолібералізму (М. Ніколсон, С. Стрендж ін.) вважають, що військова могутність втратила переваги на міжнародній арені; Дж. Най також спростовує твердження про визначальну роль військової сили держави для здійснення політики. Авторитетний німецький соціологічний Фонд Бертельсманна показники світової держави розташовує за важливістю у такій послідовності: потенціал зростання і міць економіки; стабільність політики; розвине-

ний науково-дослідницький та освітній сектор; наявність природних ресурсів; потенціал лідерства у забезпеченні безпеки та вирішенні міжнародних проблем; економічно-соціальна модель, до якої прагнуть інші держави; військова міць; пристосованість і інноваційність. Американський політолог С. Гантінгтон розглядав економічний потенціал держави як найважливіший показник її могутності. На думку вчених І. Валлерстайна і Б. Рассета, у держави мають бути не тільки можливості, а й бажання здійснювати лідерство. У 1990-х рр. японський науковець А. Танака виокремив організаційний ресурс, який впливає на місце держави у міжнародній ієрархії. Організаційний ресурс — це здатність держави здійснювати прямий вплив на прийняття міжнародних рішень, за допомогою участі в їх розробці, через поширення власних ідей, що стануть основою рішень. Це наявність розгалуженої системи дипломатичних зв'язків, неформальних контактів; кадровий корпус міжнародників тощо. Участь держави у РБ ООН з правом вето, членство у «G7», «G20», НАТО, МВФ, СОТ, інших провідних організаціях та інститутах формального і неформального характеру сприяє авторитету держави-лідера. Окрім того, за допомогою активної участі в цих організаціях і інститутах, лідер може досягти власних цілей і заручитися підтримкою світового співтовариства, що є важливою складовою лідерства.

Говорячи про лідерство ХХІ ст. важливо виділити наявність технологічного потенціалу, широке використання високих технологій, інновацій у сферах медицини, біотехнології, комунікацій, транспорту, енергетики; здатність генерувати НТП. Суттєву роль відіграють темпи розвитку наук, що розробляють інноваційні технології, зокрема, і суспільно-політичні, які забезпечують стратегію лідера на міжнародній арені. Нарощування інформаційного потенціалу, перевага у комунікаційних мережах має значення.

До перерахованих вище факторів слід додати ще один — культурний. Значну роль у лідерстві відіграють такі фактори як цінності країни, її культура, ідеологія. Лідер має володіти привабливою моделлю розвитку, такими характеристиками, які спонукатимуть інші держави імітувати поведінку країни-лідера, форми й методи її розвитку, елементи устрою, вивчати її мову ін. Лідер має сформулювати свої власні ціннісні орієнтації й доносити їх до світової громадськості, експортувати свої цінності, ідеали, моделі розвитку. Так, С. Кортунов визначає світове лідерство як здатність держави запропонувати історичний проект планетарного масштабу, мобілізувати ресурси для його реалізації і створити привабливу модель розвитку, за якою послідує інші. Тобто

глобально визначати напрямок руху та вести послідовників за собою за їх добровільної згоди. Сьогодні зросла роль інформаційних потоків; генерування, обробка, передача інформації стають джерелом влади і це також необхідно враховувати державі-лідеру і відповідно реаліям інформаційної епохи вибудовувати комунікативні стратегії.

Для досягнення статусу глобального гегемона у ХХІ ст. держава-претендент має бути світовим лідером у основних вимірах гегемонії: військовому, економічному, політичному, інституційному, ідеологічному. Дж. Модельські виділяє 4 складових для гегемона: наявність політико-стратегічної організації для досягнення глобальної мети; передової економіки; відкритого суспільства; відповідального ставлення до глобальних проблем. Політико-стратегічна організація — це те, завдяки чому виграють світові війни. Раніше визначальну роль відігравав потужний флот, сьогодні це глобально мобільні сили аерокосмічного і інформаційного впливу, у майбутньому — космічні сили. Наявність передової економіки: для здобуття лідерства економіка має бути фінансово потужною й зростаючою, що зможе фінансувати бюджет для нарощування сили глобального впливу, лідерський потенціал. Масштабна, але стагнуюча економіка не може підтримувати підприємства світового значення, впроваджувати у світову економіку інноваційні проекти. Економіка має розвиватися у глобальному масштабі та мати перспективні провідні галузі й технології. Відкрите суспільство: розвинена демократія, вільне й відкрите суспільство, що забезпечує сприятливе середовище для співробітництва між державами. Реагування на глобальні проблеми — це вирішення невідкладних глобальних проблем. Претендент на світове лідерство пов'язує свої власні національні інтереси з проблемами глобального рівня. Участь у вирішенні глобальних проблем сприяє створенню коаліцій адже глобальні інтереси ширше національних, а дії лідера іншими розглядаються як такі, що здійснюються заради спільних інтересів.

Отже, лідеру необхідно володіти певними показниками: економічна міць, потужні військові сили і технології, соціально-політична міць і стабільність, природні ресурси, розвиненість у сфері освіти і науки, наявність науково-технічного і технологічного потенціалу, культурного, інформаційного тощо. Маючи високі показники, лідер має можливість вирішення глобальних проблем і підтримки міжнародної безпеки, здійснення прогресивного впливу на світовий розвиток, стає прикладом для наслідування іншим державам, в яких виникає бажання йти за лідером

задля досягнення такого ж рівня розвитку в соціальній, економічній, культурній сферах.

Класифікація лідерства. Виокремимо тип лідерства за інструментами влади, які лідер використовує для здійснення впливу на розвиток міжнародних відносин і реалізації своїх лідерських функцій. Інструменти/ресурси за допомогою яких можна домогтися від інших суб'єктів міжнародних відносин бажаних результатів часто називають «жорсткою» та «м'якою» силою. «Жорсткі» ресурси лідерства — це військова сила у сукупності з політичною, економічною й фінансовою міццю, які використовуються як важелі примусу. Адже поняття сила розглядається не лише з позиції військової могутності. Р. Гилпін стверджує, що силою держави є як її збройні сили, так і економічні можливості та технологічна ефективність. К. Волтц вважає, що основну роль у міжнародних відносинах відіграють матеріальносилові чинники. Неореалісти стверджують, що сила державі необхідна не для боротьби за виживання, а для підвищення рівня свого добробуту, що дає можливість реалізувати головну мету держави — підвищення статусу і зростання у ієрархії міжнародної системи. Американські дослідники Р. Кохейн і Дж. Най визначають силу як здатність суб'єкта змусити інших зробити щось, чого вони раніше не робили (за прийнятною «ціною»).

Поняття «м'яка» сила сформулював Дж. Най у 1990-х роках; це здатність лідера домагатися бажаного результату завдяки залученню, добровільної участі суб'єктів, а не за допомогою примусу чи виплат. «М'якою» силою можна досягти своїх цілей, не прибігаючи до насильства. Дж. Най виділяє три основні джерела м'якої сили: культуру (приваблива для інших), політичні цінності та зовнішню політику (інші розглядають її як авторитетну і справедливую). Звідси — лідер повинен бути привабливим у всіх напрямках і прикладом та орієнтиром розвитку для інших суб'єктів.

В останніх роботах Дж. Най трактує світове лідерство, використовуючи концепт «розумна влада» — це збалансоване поєднання «жорстких» і «м'яких» ресурсів у рамках ефективної стратегії (наприклад, синтез примусу, виплати та приваблення, або публічної дипломатії з військовими інтервенціями). Теоретики конструктивізму (М. Уайт, Х. Булл) з ним погоджуються, вважаючи, що сила, окрім військової складової, повинна включати культуру, ідеологію, знання. «Розумну владу» можна розуміти як комплексну модель сучасного лідерства, що поєднує інформаційно-інтелектуальний вплив, багатосторонність, креативність, здатність продуктивно керувати міжнародним розвитком і вирі-

шувати глобальні проблеми. Більш того, сучасні тенденції розвитку міжнародних відносин такі, що значення «м'якої», «розумної» сили буде зростати. Адже навіть наймогутніші держави більше не можуть дозволити собі вирішувати власні й міжнародні проблеми винятково військовими засобами. Концепція «розумної» влади показує, що лідерство має здійснюватися не через одноосібне рішення міжнародних проблем, а через організацію спільних дій з іншими державами. Щоб змінити поведінку міжнародних акторів, потрібні не тільки сила, примус, а й вплив і здатність переконувати.

Розглянемо інші типи лідерства — консенсуальне і «жорстке»/силове. Консенсуальне лідерство — тип лідерства, коли лідер встановлює універсальні правила поведінки, враховує інтереси інших учасників міжнародної взаємодії. Основними рисами зазначеного типу лідерства є відкритість і ліберальність, багатосторонність обговорення та участі інших у вирішенні глобальних проблем. Рішення приймаються консенсусом. Структура такої системи є багатополлярною. Для «жорсткого» лідерства, характерний односторонній характер дій лідера на світовій арені й ідеологічне месіанство, у міжнародних відносинах забезпечення умов тільки для своїх інтересів. Система з «жорстким» лідерством є нестабільною, характеризується зростанням невдоволення поведінкою лідера іншими державами. Демократичний і авторитарний тип. Перше засновано на спільних цінностях, нормах поведінки, інтересах; авторитарне лідерство — держави слідує політиці лідера через страх санкцій і застосування сили.

Лідерство у міжнародних відносинах може бути «індивідуальне» («типове») і «колективне» (просторове). О. Богатуров використовує поняття «типового лідерства», основними характеристиками якого є: односторонній характер прийняття рішень, без узгодження їх зі своїми союзниками і партнерами; «наступальна» зовнішня політика; прагнення підвищити свій вплив у світі; схильність до месіанства. Індивідуальне лідерство передбачає поведінку лідера, спрямовану на досягнення виключно своїх цілей і інтересів, без врахування інтересів інших суб'єктів. За індивідуального лідерства переважають односпрямовані лінійні зв'язки від одного полюса до всіх інших. Зовнішня політика будується на підпорядкування слабкого сильному, відбувається поділ суб'єктів міжнародних відносин на гегемонів і сателітів, не характерна рівновага сил, багатополлярність, йде боротьба за вплив. Колективне лідерство прагне до впливу, рівноваги сил і встановлення багатополлярної системи міжнародних відносин. Якщо у

«типовому» лідерстві суб'єкт-гегемон задає основні параметри розвитку системі міжнародних відносин, то у «просторовому» таким організатором виступає сама система. Колективне лідерство присутнє у регіональних системах і передбачає здатність інших країн виступати в ролі «колективного лідера» і впливати на стан регіональної ситуації і безпосередньо на відносини між самими лідерами. Це лідерство кількох приблизно рівних за потенціалом і можливостями суб'єктів.

Лідерство у світовій системі не обов'язково передбачає тільки одного лідера. Залежно від кількості держав-лідерів, які прагнуть здійснювати світовий контроль, виходячи з власних можливостей і інтересів світ може бути однополярним, біполярним (два врівноважувочих центри сили) або багатополярним. Присутність типового лідера характерно для однополярності. Багатополярність — це міжнародна ситуація, де співіснують кілька лідерів. Серед лідерів може бути своя ієрархія. Лідерство може бути з опорою тільки на власні сили (односторонні дії); та з опорою на міжнародні організації та союзників (багатосторонні дії), у такому лідерстві організації та союзники мають допомагати реалізовувати глобальний курс лідеру.

За масштабом і рівнем впливу лідера можна виокремити глобальне та регіональне лідерство. Американський політолог Зб. Бжезинський зазначає, що глобальний лідер — це держава, що володіє потенціалом, достатнім для того, щоб направляти розвиток світової спільноти у потрібному для нього напрямі. Глобальне лідерство означає бути першим у всьому. Зовнішньополітичні інтереси такого лідера мають глобальний вимір, держава бере участь у вирішенні глобальних проблем і здатна вести за собою інші країни світу. Така держава на думку науковця А. Воскресенського відповідає таким характеристикам: має ефективний економічний механізм, заснований на виробництві інноваційного типу; домінує у світовій валютній системі; має перші позиції у світовій торгівлі і контролює більшу частину великих транснаціональних корпорацій; має силові можливості глобального масштабу, потужні військові союзи і здійснює ефективну військову політику; володіє привабливою культурою, компетентним керівництвом і готовністю суспільства та еліти жертвувати своїми ресурсами в ім'я світового лідерства нації; постулює ідеологію і є центром світової науки і освіченості; має енергійне населення.

Регіональне лідерство — це процес взаємодії між державою-лідером і державами-послідовниками у певному регіоні для досягнення спільної мети; держава-лідер регіону приймає на себе роль ведучого, а держави-послідовники добровільно визнають цю роль.

Регіональний лідер виділяється суттєвим потенціалом серед інших сусідніх країн, спрямовує або впливає на розвиток міжнародних відносин у регіоні, де він розташований і на який поширюються його інтереси. Є регіональні держави, які не мають безпосереднього впливу на глобальні процеси, а є які здатні здійснювати вплив на рішення як регіональних, так і глобальних проблем. Український політолог В. Кулік головними параметрами регіонального лідера визначає вигідне геополітичне положення держави, економічний розвиток, наявність ядерних і космічних технологій. Окрім того, регіональна держава має претендувати на роль регіонального лідера; бути невід'ємною частиною регіону, мати вплив у регіоні; володіти високим економічним потенціалом, соціальною, політичною стабільністю, сприятливою демографічною ситуацією; мати велику територію; брати активну участь у локальних і глобальних заходах, що будуть сприяти розвитку регіону; допомагати своїми діями регіональній безпеці.

Ключовим для концептуалізації лідерства є характер відносин між лідером і його послідовниками. Перший варіант — лідер приймає на себе роль ведучого, а послідовники добровільно визнають цю роль, сліднують за лідером, погоджуються з проголошеними цілями, методами їх здійснення, допомагають йому їх досягати. Лідер координує з послідовниками свою політику для досягнення спільної мети. Стабільне співіснування лідера і інших суб'єктів можливо саме на основі згоди і взаємної вигоди. Проте, це не завжди так. Є насильницький характер відносин між лідером та іншими суб'єктами міжнародних відносин, застосований на примусі у вирішенні міжнародних проблеми та досягання своїх інтересів за допомогою військової сили та військовополітичних операцій. Така політика лідера має протидію зі сторони інших потужних центрів сили. Можна ще виділити класичних і некласичних лідерів, перші володіють кращими показниками у всіх сферах, що дозволяє їм проектувати свій вплив на міжнародному рівні; другі — досягають значної міці в одному або кількох показниках (наприклад, лише економічна міць).

2. Тенденції розвитку лідерства у системі міжнародних відносин: історія та сучасність.

Історичний аналіз лідерства дозволяє знайти його ознаки в міжнародних відносинах, починаючи з найдавніших часів. У міжнародній взаємодії Стародавнього світу та епохи Середньовіччя

домінували силові стратегії, а перевага найвпливовіших акторів мала насильницький характер. Колоніальні імперії створювалися силовими методами, нав'язували свої правила міжнародному світу, де завойованим народам відводилась підпорядкована роль. Такому стану, окрім прямого політичного і військового примусу, сприяла і сформована система економічних зв'язків у яких завойовані країни потрапляли у повну залежність від метрополії. У той же час, динамічно розвинуті колоніальні імперії позитивно впливали на глобальний розвиток в цілому. Вони розширювали активну зону світосистеми завдяки географічним відкриттям, поширювали технічні інновації, формували фінансово-економічну систему, розповсюджували культурні цінності. У період колоніальних імперій основна боротьба між державами велася за контроль над віддаленими територіями й відповідно цим визначався рівень впливу і роль держави у світі. Упродовж століть існувало багато центрів сили, які боролися за регіональне і глобальне панування. Дж. Модельські називає глобальними лідерами свого часу Португалію, Нідерланди, Великобританію.

Друга Світова війна докорінно змінила співвідношення сил у світі, сильно ослабили геополітичні позиції Європи. Після завершення війни за роль світового лідера змагалися США і СРСР. З'являється термін «наддержава», що застосовувався до цих держав, і мав переважно силові конотації ідеологічного домінування та володіння вагомою роллю у світі. Тоді ж використовується поняття «полюс», що вказує на діаметральне протиставлення двох держав. Формується соціалістична система (на чолі з СРСР), що включала держави, в яких утверджувалась модель радянського зразка, заснована на тотальному пануванні комуністичної партії у всіх сферах життя. Друга капіталістична система (лідер США) включала держави, які поділяли демократичні цінності та принципи ринкової економіки.

У другій половині XX ст. відбуваються зміни у формах реалізації лідерства, що полягало у переході від прагнення руйнувати потенціал суперника до здатності обмежувати, сповільнювати його зростання. Найважливішим чинником, що змусив наддержави переглянути ставлення до війни, стало винайдення зброї масового знищення та засобів її доставки. Поява ядерної зброї, здатної знищити планету, внесла нові правила поведінки на міжнародній арені. Наддержавам необхідно було розробити систему взаємного контролю та стримування.

Сприймаючи комунізм як виклик демократії, США стали лідером західного світу, який об'єднував країни під гаслом бороть-

би з радянською загрозою. Зміцненню лідерських позицій США в Європі сприяв План Маршалла (програма відновлення і розвитку Європи після Другої світової війни шляхом надання їй американської економічної допомоги), також підписаний 4 квітня 1949 р. договір про створення Північноатлантичного оборонного союзу (НАТО). Його членами стали 12 країн: США, Канада, Великобританія, Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Норвегія, Данія, Ісландія, Португалія. Пізніше до союзу приєдналися Греція, Туреччина, ФРН, Іспанія ін. Ці заходи були ефективними у стримуванні комунізму. Локальні війни біполярного періоду доводили, що світове лідерство неможливе без союзників і партнерів.

Післявоєнні позиції Великобританії і Франції (раніше провідні країни Заходу) були сильно ослаблені, вони втратили великі зони впливу та колонії. Зрозумівши неможливість конкуренції з наддержавами, Франція й Великобританія прагнули утримати лідерство, зберігаючи належну атрибутику у вигляді, наприклад, власних ядерних сил. ФРН і Японія, які не мали можливості стати потужними військовими державами, прагнули посилити свої позиції за допомогою розвитку економічної сфери, яка компенсувала військову слабкість у порівнянні з наддержавами, Францією і Великобританією.

Для підвищення політичного статусу у міжнародних відносинах, посилення міці, впливу на світовій арені, відновлення лідерських позицій європейські країни об'єднують свої параметри за допомогою економічної, а з часом політичної та військової інтеграції. Вже з 50-х рр. XX ст. успішно розвивається економічна інтеграція західноєвропейських держав. Так, в 1951 р. було створено Європейське об'єднання вугілля і сталі, до складу якого входило шість держав (Франція, ФРН, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург). У 1972 р. відбулося перше розширення інтеграційного об'єднання. Сьогодні Європейський Союз є найрозвинутішим інтеграційним об'єднанням сучасності. ЄС відноситься до кола глобальних гравців і прагне (особливо Франція та Німеччина) до зміцнення ролі лідера у сучасному світі, посилення ролі Європи у регіональних та світових процесах. Про це свідчить активізація військово-політичної та миротворчої діяльності ЄС, зміцнення позицій Євросоюзу у світовій економіці.

У біполярному протистоянні лідерство виграли США та їх модель розвитку, в основі якої демократія, свобода, ринкові відносини. Після розпаду СРСР, США стали єдиною світовою наддержавою за всіма показниками, світовим одноосібним лідером,

у Вашингтоні оголосили про готовність і бажання здійснити історичну місію з перетворення світу, тобто взяти на себе відповідальність і тягар глобального лідерства. США очолили процес трансформації світового порядку та формування нового порядку, активно розповсюджуючи характерні для західної цивілізації цінності, сприяли врегулюванню найгостріших міжнародних проблем. Під міжнародною стабільністю розумівся такий світ, в якому провідні держави належать до демократичної спільноти; мова йде про встановлення демократії американського зразка й економічної системи на чолі зі США. Це стало не тільки ідеологією, а й практикою зовнішньополітичного курсу США. Як зазначає, Зб. Бжезинський: «США не тільки перша і єдина наддержава у глобальному масштабі, а й скоріш за все остання». Термін американське глобальне лідерство вживається у офіційних документах США, наукових публікаціях, ЗМІ тощо.

Серед представників політико-академічних кіл немає однозначної думки щодо моделі лідерства США. Зокрема, глобальне лідерство розглядається у трьох напрямках: 1) концепція світової («жорсткої») гегемонії, в основі якої лідерство США у політичній, військовій, економічній сферах міжнародної взаємодії, силові компоненти, односторонні дії; 2) концепція «прихованої» гегемонії (консервативно-ліберальний підхід), заснований на домінуванні лідерства, але з елементами колективізму; 3. концепція «вбудованості» США у багатополосний світ і вирішення міжнародних питань за участі інших впливових акторів. Наведемо думку Зб. Бжезинського, який зосереджує увагу на альтернативах: роль США полягає у пануванні, заснованому на військовій та економічній силі чи у лідерстві, ґрунтованому на згоді цивілізованих народів щодо головних засад світоустрою? Політолог обирає лідерство, поєднуючи гегемонію і демократію як два важелі управління світом.

Американські адміністрації прагнули зберегти і зміцнити лідерство США. Різнилися методи досягнення цієї мети. Так, адміністрація Б. Клінтона використовувала ліберально-консервативну концепцію лідерства, яка ґрунтувалася на силовому регулюванні міжнародних відносин із залученням союзників. За президентства Дж. Буша-молодшого ключове місце займає концепція «жорсткої» гегемонії, акцент на військовій складовій зовнішньої політики США, сприйняття світосистеми як однополярної; республіканці намагалися реалізувати концепцію глобального лідерства шляхом домінування і одностороннім підходом до міжнародної взаємодії. За часів адміністрації Б.Обами акцентувалася

увага на лідерстві, за допомогою орієнтації США на спільні дії за допомогою партнерства, військово-політичної коаліції, міжнародних організацій; спільної діяльності із союзниками, багатосторонніх підходів. У період адміністрації Д. Трампа застосовується стратегія «America First!» та заявка на лідерство на основі політики пріоритету національних інтересів над міжнародними. Нинішній президент Джоозеф Байден наголосив, що політика США знову фокусуватиметься на глобальному лідерстві, Америка націлена на відновлення провідної ролі у міжнародних альянсах та зближення із союзниками.

Відповідно американськими адміністраціями використовувались різні інструменти реалізації лідерства: «жорстка», «м'яка», «розумна» сили. Засоби «жорсткої» сили було активізовано після терористичних актів 11 вересня 2001 р., тоді США оголосили війну тероризму, провели військові операції в Афганістані та Іраці; сьогодні під тиском американських санкцій перебувають певні держави, зокрема, КНДР, Росія ін. Застосовування жорстких методів США обурюють світову громадськість, викликають протидію КНР, РФ, Індії. Щодо елементів «м'якої» сили: США діють спільно із союзниками і партнерами, щоб протистояти міжнародним загрозам і вирішити ключові проблеми, т.ч. лідерство США здійснюється у формі коаліційного лідерства. Зокрема, США заручаються підтримкою світового співтовариства у вигляді резолюцій РБ ООН або коаліції.

У ХХІ ст. зростає роль регіональних держав, які впливають на розвиток світових політичних, економічних, культурних процесів. Країни, що проводять політику регіонального лідерства: Китай, Об'єднана Європа, Індія, Японія, Росія, Іран, Бразилія, Туреччина, Пакистан ін. С. Гантінгтон стверджує, що існують «головні регіональні держави» і «вторинні регіональні держави». Статус регіональної держави залежить від її ролі у формуванні регіонального порядку: наскільки вона здатна консолідувати та нав'язати свої політико-економічні інтереси іншим державам регіону. В міжнародних відносинах ще вживається термін «великі держави». Американський дослідник К. Уолтц виділяє 5 критеріїв такого статусу: чисельність населення, розміри території; забезпеченість ресурсами; економічна міць; військова сила; політична стабільність. Така держава зберігає самостійність у проведенні внутрішньої і зовнішньої політики, здійснює істотний вплив на світову і регіональну політику, на політику окремих країн, володіє всіма або значною частиною традиційних параметрів впливової держави. Показниками такого статусу є його ви-

знання іншими учасниками міжнародних відносин та активність держави на глобальному рівні. Так, К. Уолтц вважає, що три політичні сили можуть вирости до статусу великої держави — Німеччина, Японія, Китай; Г. Кіссінджер до можливих центрів сили відносив ще Росію та Індію, в той же час відводячи США роль «першого серед рівних».

Дискусійним є питання про одноосібне лідерство США у сучасних міжнародних відносинах і перспективи залишитись ним у майбутньому. Частина дослідників погоджуються, що світ однополярний (з повною перевагою США над своїми конкурентами у всіх важливих показниках у кількісному і якісному відношенні), інша — наголошує на багатополарності світу. Більша частина російських авторів, зокрема, зазначають, що ера американської однополярності завершується, а міць США відходить у минуле. Український науковець С. Толстов називає початок світової фінансової кризи 2008 р. як етап завершення одноосібного домінування США та перехід до формування багатополосного світу.

Регіональні держави посилюють свою роль у міжнародних процесах. Більш того, кілька держав чи їх об'єднань, у перспективі можуть наздогнати/обігнати чинного лідера за низкою показників. Серед них: Китай, Індія, РФ, Японія, Бразилія. Так, останнім часом позицію другого центру за своїм потенціалом утримує Китай, який активно нарощує військову та економічну силу, і наздоганяє США. У 2017 р. Китай визначив три етапи свого розвитку: до 2010 р. — акумуляція потенціалу; до 2021 р. — технологічний прорив; до 2049 р. — лідерство у світі. Відомий китайознавець В. Кіктенко вказує, що на посилення китайського чинника у світовій політиці вказують: успіхи в економічно-соціальному розвитку та поширення «позитивного» образу Китаю; посилення контактів з діаспорою; політика активної геоекономіки та економічної інтервенції; заявка на провідну участь у світовій «валютній» конкуренції; високий рівень участі в діяльності МВФ, G20, ООН, у створенні та діяльності нових структур (ШОС, БРІКС, АТЭС ін.); активація діяльності соціально-культурних організацій; участь у процесах вирішення регіональних конфліктів; демонстрація інноваційно-технічних і військово-стратегічних можливостей. Водночас, КНР поки не позиціонує себе як світового лідера і зосереджує зусилля на зміцненні позицій в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, Південно-Східній Азії, Центральній Азії ін. регіонах. З багатьох питань Китай займає обережну позицію, спостерігаємо і за китайською позицією невтручання у міжнародні та регіональні конфлікти. Можливо, Ки-

тай більше зацікавлений у продовженні економічного розвитку, вирішенні своїх внутрішніх проблем, ніж в оспорюванні лідерства США.

Разом з тим, Китай та Індія пропонують свої погляди щодо управління міжнародною системою та вимагають більшого впливу на міжнародний процес прийняття рішень та узгоджених міжнародних заходів реагування на спільні проблеми. Росія неодноразово демонструвала бажання та потенціал до встановлення регіональної гегемонії, заявляла про намір увійти в п'ятірку світових лідерів. КНР і РФ пропонують ідеї формування колективної форми глобального лідерства. Так, Т. Шеклеїна зазначає, що необхідна кооперація провідних світових держав у встановленні та підтримці такого порядку, який би забезпечував вирішення глобальних проблем і утримував світ від конфліктів, гарантував стабільний розвиток.

У США не виключають перетворення КНР у наддержаву, визнаючи, що такий статус Китаю містить загрозу безпеці США. І все ж значна частина дослідників вважають, що США, як мінімум до кінця першої половини ХХ ст. залишатимуться глобальним лідером. США продовжують займати провідні позиції у модернізації військової могутності; використанні інформаційно-технологічної переваги; застосуванні фінансово-економічних важелів; встановленні ідеологічної гегемонії. Інформаційно-культурний чинник є одним зі складових успіху в розповсюдженні західних цінностей, норм поведінки та інтелектуального сприйняття світу. США мають авторитет у численних міжнародних організаціях і застосовують формати колективної взаємодії — в межах країн G7 і G-20. Так, з країн Великої сімки, п'ять держав є союзниками США з НАТО — Великобританія, Франція, Німеччина, Канада, Італія; Японія є союзником США згідно військового союзу від 1961 р. Глобальні проблеми політики та безпеки часто спільно вирішуються США, Великобританією та Францією, світові економічні питання — США, Німеччиною, Японією. Американські науково-дослідницькі університети посідають передову позицію у сфері розробки ключових технологій, таких як біотехнології, нанотехнології та інформаційні технології. США навчають найбільшу кількість іноземних студентів; лідирують за кількістю Нобелівських лауреатів. Американці мають привабливу масову культуру, яка поки не дозволяє жодній державі конкурувати зі США у глобальному культурному впливі. 85 % кінофільмів, які дивляться у світі, створені Голлівудом. Американський спосіб життя імітують, а демократичний досвід наслідують. Випускників американських університетів можна

знайти у багатьох урядах різних країн. США є країною, яка продовжує відстоювати глобальні інтереси, вирішувати світові проблеми (утвердження демократичних режимів, актуалізація свободи особистості, матеріальна допомога економічно слабким державам, боротьба з голодом, неписьменністю, хворобами тощо). У сукупності всі ці фактори забезпечують лідерство США.

Водночас, багато глобальних проблем сучасності можуть бути подолані лише спільними зусиллями світової спільноти. Так, незважаючи на лідируючі позиції, США не змогли зупинити ракетно-ядерну програму КНДР, розвиток ядерної програми Ірану, вирішити інші ключові міжнародні проблеми. Негативно на імідж лідера впливає і те, що Заходу складно дати відсіч агресивній політиці Росії, яка своїми діями намагається змінити світовий порядок через агресію щодо інших країн. Американське лідерство зазнає виклику у зв'язку із подіями навколо України. Лідеру стримати РФ не вдалося. Тому важливим стратегічним напрямком США для підтримки глобального лідерства є пошук нових союзів і коаліцій, залучення нових партнерів для їх мобілізації і підтримки запропонованого порядку, а також глобальної та регіональної стабільності. Так, Зб. Бжезинський вказує: «що більше партнерів — не союзників, але країн, які поділяють наші інтереси хоча б частково, — ось те, що потрібно у найближчі десятиліття».

Останнім часом поширюються міркування, що в сучасному світі США вже не здатні (їм це і не потрібно) грати роль єдиної наддержави, покликаної одноосібно визначати основні напрямки розвитку сучасного світу. З'являються роботи (Р. Міда, Д. Каллея, П. Кеннеді), в яких йдеться про зменшення на світовій арені впливу США як наддержави на користь інших країн і регіонів (ЄС, Японії, Китаю ін.). У квітні 2021 р. вийшла стаття за авторством відомих американських політологів Ч. Капчана і Р. Хааса, в якій пропонується передати контроль за керуванням світовими процесами у «Концерт Держав», в який входить США, ЄС, Японія, Китай, Індія, РФ. Окрім того, американська громадськість не завжди у захваті від глобального лідерства США, оскільки ціна, яку платять американці за розширення демократії є значною. Лідерство — це відповідальність, певною мірою тягар, що зумовлено необхідністю витрачати власні ресурси не тільки для свого благополуччя, а й для світу в цілому, оскільки функцією лідерства є сприяти і вибудувати стабільний і безпечний світ.

На сьогодні американське лідерство є одним з ключових факторів глобальної стабільності, що забезпечує світовій системі відносний мир, соціальний та економічний розвиток. Більшість

американського істеблішменту виступає за світове лідерство своєї країни; про збереження і утримання лідерства йдеться у офіційних американських документах. США зберігають досить стійкі лідерські позиції, водночас, американське лідерство еволюціонує. Якщо на момент розпаду біполярної міжнародної системи та упродовж певного проміжку часу США одноосібно вирішували важливі міжнародні проблеми, то сьогодні вже не можна не враховувати інтереси міжнародних акторів, які набирають сили і впливу (**КНР, ЄС, Індія, Бразилія, Росія**). На світовій арені збільшується кількість важливих гравців, які будуть піддавати випробуванню лідерство США.

Резюме за змістом теми

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що лідерство є невід'ємним елементом у системі міжнародних відносин і визначає напрямок світового політичного процесу. Від кількості лідерів та якості лідерства залежить як стабільність / нестабільність регіональних структур, так і світовий порядок/хаос у цілому. Держава-лідер формулює правила міжнародної поведінки і має забезпечувати їх дотримання. Таким чином, лідерство держави передбачає визначення нею і власного напрямку руху, і вектору інших держав, яких він веде за собою на основі їх добровільної згоди; а також відповідальність лідера перед суб'єктами міжнародних відносин, за проведений курс. У той же час, лідерство не є здійсненням прямого, безпосереднього керівництва іншими акторами, це вплив за допомогою координації і власного прикладу. Лідерство ґрунтується на певних ресурсах, що дає можливості та механізми впливу на систему міжнародних відносин. У сучасній науці поняття лідерство і гегемонія нерідко чітко не розрізняються, їх можуть вживати як синоніми. І все ж лідерство є більш загальним поняттям щодо гегемонії. Остання розуміється як панування однієї держави над іншими, що забезпечується перш за все інструментами примусу, на відміну від лідерства, що застосовує переконання і мобілізацію союзників, партнерів і інших суб'єктів міжнародної взаємодії. Основною функцією лідерства є прогресивний вплив на світовий розвиток, забезпечення стабільності міжнародних відносин, вміння організовувати учасників міжнародних відносин, знаходити прийнятні компроміси між протилежними і конфліктними інтересами, існуючими у світі.

На позицію держави-лідера впливають як об'єктивні чинники (досягнення в економіці, політиці, військовій, культурній, освітній,

інформаційній сфері; міжнародний авторитет, роль у провідних міжнародних організаціях і інститутах), так і суб'єктивні чинники — саме бажання держави здійснювати лідерство, його активна поведінка у міжнародних відносинах, вибір лідерства як стратегії держави.

Для могутніх держав минулого було достатньо застосування лише «жорсткої» сили щодо конкурентів, сьогодні цього вже замало, лідерами застосовуються нові способи впливу на акторів міжнародних відносин, активізується використання «м'якої» і «розумної» сили при вирішенні проблем.

На сьогодні світове лідерство асоціюється із потужністю Сполучених Штатів Америки, а світовий порядок продовжує характеризуватися перевагою лідерства західного світу (США, ЄС). Більшість дослідників погоджуються, що на найближчу перспективу США залишаться наймогутнішою силою світового співтовариства. Водночас, на світовій арені збільшується кількість впливових акторів, які конкуруватимуть зі США. Серед провідних держав сьогодні є розбіжності щодо основних параметрів світового порядку і умов його конструювання. Частина експертів передбачають, що баланс сил зміститься від західного блоку (США і ЄС) в АТР (Китай і Індія). І саме ці країни зможуть обігнати США і претендувати на світове лідерство. Китай поступово стає основним двигуном світової економіки, Індія динамічно розвивається. Ці дві держави впливають на світовий порядок завдяки наявності у них і економічного й демографічного потенціалу, статусу потужних військових держав регіонального рівня, учасників ядерного клубу. Більшість дослідників вважають найбільшим конкурентом США у боротьбі за глобальне лідерство саме Китай, наголошуючи, що для XXI ст. буде характерною боротьба цих держав. Підкреслимо, що критерії лідерства рухливі, позиції країн можуть змінюватись, швидко слабшати/руйнуватись або навпаки посилюватись. Роль глобального лідера здається привабливою, однак лідерську позицію складно зійняти і ще складніше втримати.

Терміни та поняття до теми

Лідерство, гегемонія, «м'яка», «жорстка», «розумна» сила, глобальне лідерство, регіональне лідерство, держава-лідер, міжнародні відносини.

Запитання. Завдання

1. Що таке політичне лідерство у системі міжнародних відносин? Проаналізуйте основні поняття, пов'язані з терміном лідерство.

2. Визначте поняття світового лідерства у сучасному політичному дискурсі.
3. Розкрийте функції лідерства.
4. Сформулюйте фактори і показники, що забезпечують статус держави-лідера. Розташуйте їх за значимістю у ієрархічній послідовності.
5. Назвіть основні умови і чинники досягнення країною статусу глобального лідера.
6. Розкрийте особливості лідерства США (друга половина XX — поч. XXI ст.).
7. Проаналізуйте характерні риси лідерства регіональних держав.
8. Яка різниця між світовими та регіональними лідерами?
9. Проаналізуйте лідерський потенціал основних претендентів на роль світового лідера у сучасному світі.

Т е м и е с е , р е ф е р а т і в

1. Глобальне лідерство: хто наступний?
2. США: лідер або гегемон?
3. Пріоритетність показників, які забезпечують статус лідера.
4. «М'яка» чи «жорстка» сила, що ефективніше в досягненні лідерських функцій?
5. Які умови і фактори необхідні для становлення України як **регіонального лідера**?
6. Поведінка лідера як мотивуючий і демотивуючий фактор.
7. Які наслідки для міжнародної системи може мати відмова США від виконання ними функцій глобального лідера?
8. Проблема лідерства у міжнародних відносинах на сучасному етапі.
9. Особливості трактування лідерства в зарубіжних і вітчизняних міжнародно-політичних дослідженнях.
10. Інформаційна війна як засіб боротьби за лідерство.
11. Еволюція глобального лідерства США у сучасній системі міжнародних відносин.
12. Окресліть прогностичні тенденції лідерства на міжнародній арені.

Л і т е р а т у р а

1. Nye J. S. American Strategy After Bipolarity. International Affairs. 1990. Vol. 66. №. 3. P. 513—521.
2. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Москва : Международ. отношения, 1998. 254 с
3. Бжезинский З. Выбор: мировое господство или глобальное лидерство. Москва: Международные отношения, 2005. 288 с.
4. Богатуров А. Лидерство и децентрализация в международной системе // <http://intertrends.ru/old/twelfth/001.htm>

5. Глобальные тенденции 2030: Альтернативные миры. Публикация национального Совета по разведке. Декабрь 2012.[http:// 223www.nkibrics.ru/system/asset_publications/ data/53c7/b3a1/676c/7631/400a/0000/ original/ Global-Trends-2030—RUS.pdf? 1408971903](http://223www.nkibrics.ru/system/asset_publications/data/53c7/b3a1/676c/7631/400a/0000/original/Global-Trends-2030—RUS.pdf?1408971903)
6. Годлюк А. М. Американське лідерство в ХХІ столітті. // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Київ, 2011. Вип. 103. Ч. 1. С. 67—71.
7. Дудко І. Д. Критерії і механізми забезпечення міжнародно-політичних інтересів США в нестаціонарній системі міжнародних відносин : дис. д-ра політ. наук: 23.00.04 / Дудко Ірина Дмитрівна ; Нац. акад. наук України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. — К., 2008. — 455 с
8. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика?: Пер. с англ. Под ред. Л. В. Инземцева. Москва: Ладомир, 2002. 352 с.
9. Лакішик Д. М. Американське глобальне лідерство в контексті нової стратегії національної безпеки. США і світ ХХІ століття. Київ : Центр вільної преси, 2013. С. 382—394.
10. Международные отношения: теории, конфликты, движения, организации / за ред. П. А. Цыганкова. Москва: Альфа-М : ИНФРА-М, 2007. 320 с
11. Мельничук Н. Лідерство США в умовах глобальних трансформацій // Політичний менеджмент. 2013. №1—2. — С. 202—212.
12. Модельські Дж. Еволюція глобальної політики // ПОЛИС. — №3. — С. 62—82.
13. Мицик Л. Еволюція глобального лідерства США в сучасній системі міжнародних відносин /Л. Мицик // Історичні і політологічні дослідження. — 2019. — № 1. — С. 29—36.
14. Ошипок І. Проблеми та перспективи глобального лідерства США // http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2568/2277
15. Пашина Н. П. Регіональне лідерство як стабілізуючий фактор сучасних міжнародних відносин /Н. П. Пашина, Г. В. Пелих //Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. — 2018. — Вип. 21. — С. 212—217. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdau_ip_2018_21_29
16. Перфільєва А. Гегемонізм у сучасних міжнародних відносинах // http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/27_2019/14.pdf
17. Погорелова І., Дудко І. Китай у політиці США: до питання про стратегічні орієнтири адміністрації Б.Обами // Науковий вісник Дипломатичної академії України. — 2016. — Вип. 23(2). — С. 66—71. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2016_23_%282_%29_11
18. Погоріла Н. О. Доктринальний вимір глобального лідерства США за президентства Б. Обами. Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки». 2017. №14. С.1—17. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3065/2753
19. Полулях Д., Ходжаев Р. Проблемы концептуализации глобального лидерства США // <https://sites.google.com/site/politicamira/clients/tribuna/problema-konceptualizacii-globalnogo-liderstva-ssa>

20. Пурий М.Р. Гегемонія в теорії і практиці міжнародних відносин : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2017. 24 с.
21. Романюк Н.А., Пурий М.Р. Еволюція підходів до розуміння гегемонії в теорії міжнародних відносин. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2016. Вип. 129. С. 34—46. URL: <http://www.journals.iir.kiev.ua/index.php>arpmv>rticle>
22. Солянова М. В. Проблемы лидерства США в современных международных отношениях. Америка в XXI ст. 2014. №3.
23. Темников Д. М. Регулирование и лидерство в современных международных отношениях : автореферат дис. на соискание научной степени кандидата политических наук : 23.00.04. Москва, 2009. 24 с. <https://www.dissercat.com/content/regulirovanie-i-liderstvo-v-sovremennykh-mezhdunarodnykh-otnosheniyakh>
24. Темников Д. Понятие мирового лидерства в современном политическом дискурсе. Международные процессы. 2012. № 2(29).
25. Тихоненко І. В. Стратегія національної безпеки США як інструмент підтримки глобального лідерства та міжнародного порядку за адміністрації Б. Обама та Д. Трампа [Електронний ресурс] / І. В. Тихоненко // Політичне життя. — 2018. — № 1. — С. 158—163. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pollife_2018_1_27
26. Федів Р. Проблема лідерства у міжнародних відносинах на сучасному етапі / Р. Федів // Вісник Львівського університету. Серія : Міжнародні відносини. — 2013. — Вип. 32. — С. 128—136. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mv_2013_32_19
27. Федуняк С. Проблема політичного лідерства США в умовах кризи міжнародної системи Режим доступу https://international.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/06/USA_in_modern_world_Lviv_15.05.15-Volume-I.pdf
28. Шаклеина Т. А. Лидерство и современный мировой порядок. Международные процессы. Том 13. № 4. С. 6—19
29. Шаклеина Т. Проблемы лидерства США в современных международных отношениях. Международные процессы. Том 13, № 1 (40). Январь-март 2015. Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/five/003.htm>
30. Шевчук О.В., Погорелова І.С., Вовчук Л.А. Зовнішня політика країн АТР (1945—2000 рр.): Навч. посіб. — Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2016. — 292 с.
31. Шепелєв М.А. Концепції гегемонії у сучасній геополітичній науці. Грані. 2013. № 8 (100). С. 71—77. Режим доступу http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin>irbis_nbuv>cgiirbis_64>Grani_2013